

“Droschak”
ORGANE
de la Fédération
Révolut. Arménienne.

ԴՐՈՇՇԿ

Adressé
Redaction du “Droschak”
GENEVE (Suisse)

„ՀԱՅ ՅԵՂԱՓՈՒԱԿ. ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ“ ՕՐԳԱՆ

ՕՍՄԱՆԵԱՆ ՅԵՂԱՓՈՒԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ

Ս. Շ Ր Ջ Ա Բ Ե Բ Ա Կ Ա Ն Ը

(ԹԱՐԳԱՄԱՆՈՒԹԻՒՆ ՏԱԾԿՆՈՒՆԷՆ)

Օսմանցիներ,

Ար տեսնեք՝ թէ անո՞վ վախով ժամանակ անցնելով և ասոր պատճառ եղող բռնաւորներուն գլուխ ծռելով, կամ խրատներ կարդալով, ինչպիսի սարսափելի հետեւանքներ առաջ կուգան: Մանաւանդ ամենքնիս ալ գիտենք, որ նա հարամկաթնակեր Համիտը պատահածը գզելու կատաղածութեան աստիճանին հասած է:

Օսմանցիներ, յայտնի է թէ կատաղած շուն մը սպաննելը անհրաժեշտ է: Արդ, «Օսմանեան Յեղափոխական Կուսակցութիւնը», որ մինչև ցարդ կզգուշանար արիւնահեղութենէ, հաստատապէս որոշած է հարստահարիչներուն չափը ցուցնելու և հարստահարեալներուն վրէժը լուծելու համար՝ զէնքի դիմել: Աւր որ ալ ըլլայ, առաջին առիթը ներկայացածին, կուտ ասպարէզը պիտի նետուի: Աւրեմն, օսմանեան սիրտ կրողներ, յուսով ենք, որ յեղափոխութիւն բառը խորթ չի հնչեր ձեր ականջին և նկատելով մեզ՝ իրրև պարտաճանաչ ու պատուաճանաչ, ժամ առաջ կը կատարէք արդարութեան ու մարդկութեան ձեր վրայ դրած պարտականութիւնը:

Նախ և առաջ սա ալ կուզենք յայտնել՝ թէ մեր մասին ո՞վ որ գէշ խօսի, կրցած մէկ բանը եթէ մեր առաջարկած պարագային չի կատարէ, մանաւանդ—բացի անարգանքի դրօշմը կրող մեծ ու պզտիկ լրտեսները—եթէ ոստիկանութիւնը կամ զինուորականութիւնը յանդգնի մեր ճամբան խափանել, մահը միայն կարող պիտի ըլլայ մեզ բաժանել: Այո՛, պիտի մեռնինք, պիտի կոտորենք, այրենք ու քանդենք. մարդէ վախ չունինք: Սրտերն ու խիղճերը շատոնց արդէն համաձայն են ասոր: Արդէն օրէնքը, կրօնական վճիռները շատ ուղիղ ու պարզ կերպով ցոյց կուտան մեր գնալիք ճամբան... Աւրիշ ճար չիկայ:

Ո՛չ միայն քանի մը սև հոգիները շնաստակ հա-

նելու և գազանաբարոյ փատիշահին ԵՂՄՊԸ քանդելու և անոր մոխիրներն օդին մէջ տարտղնող ուժանակներով սպառազինուած ենք, այլև ժողովրդին փրկելու ճամար ամեն զոհողութիւն յանձն առած ենք:

Ո՞վ բռնակալութեան ճնշումէն ազատուիլ ջանացող, բայց արիւն թափել չուզող հայրենակիցներ, եկէ՛ք Բ. Գուռը՝ կամ նահանգներու կառավարական պալատները լեցւեցէ՛ք. եթէ հարկ է, քաշեցէ՛ք բիրերը, սուրերը, մի՛ վախնաք... զի մէկ մազերնուդ դպչող վատերուն հոգին մեր ձեռքն է: Այո՛, ոտքի կանգնէ, ո՞վ ժողովուրդ, որ մինչև ցարդ գլխիկոր մնացած ես, քչիկ մը ցոյց տուր օսմանեան կորովդ, և սրբէ ամեն կողմէ մեր ճակտին նետուած սա նախատինքը՝ թէ «նոր օսմանցիները չունին հին օսմանցիների արիւնը»: Մեր հայրենակից հայերէն օրինակ առէք, որպէս զի անցեալները գործուած յանցանքը քաւի, ձեռքերնիդ անոնց երկնցուցէք: Եթէ պատիւներուդ չէք կերցներ ետևնուն գնալ, առաջնին ինկէք... Ի՛նչ դառն է... այս չափ տարի է մէկզմէկու հետ ապրող, միւսնոյն հողին վրայ մեծցող մեր եղբայրներուն հետ երես երեսի չենք կըրնար նայիլ:

Ցնցւեցէ՛ք, օսմանցիներ, գոնէ Աստուծոյ երկիւղով ցնցւեցէ՛ք, և սրտի հաստատակամութիւնով մէկգի՛ նետեցէ՛ք սա ստրկութեան բեռը: Այդ թուլասրտութիւնը վայել չէ օսմանցիութեան և միւսիւլմանութեան, արդարև արատ մ'է: Ձէ՛ք ըսեր, բռնակալ կառավարութեան անգթութիւններուն դո՛հ դնացող հայրեր, մայրեր, եղբայրներ և զաւակներ երկէ՛ն ու երկինքէն «վրէժ, վրէժ» կաղաղակեն:

Գոռացէ՛ք, մոնչեցէ՛ք օսմանցիներ... Կեցած տեղերնիդ մի՛ գամուք մեաք, օգնութեան հասէք տուրքերու տակ ճնշած թշուառներուն, ծերերուն ու կտրիճներուն, որոնք քաղաքական, իրաւ կամ անիրաւ, պատճառներով կը ձերբակալին, առանց անոնց ընտանիքին ու զաւակներու ողբ ու կոծին ուշ դնելու: Բղքտեցէ՛ք ձեր գլխուն փորձանք եղող դահիճները, որպէսզի ձեռք-ձեռքի տալով հրապարակը խկոյն մաքրուի, որպէսզի բոլոր օսմանցիները, որոնք բանտերուն, աքսորներուն, նոյն իսկ Անատոլիի, Արարիոյ և Բոււնդիի առատաբեր վայրերուն մէջ անօթութեան ու թշուառութեան մէջ կը հեծն, քիչ մը անդորրութեան երես տեսնեն:

Ասկէց վերջը «ի ր ա լ ու ն ք կամ մ ա հ» գոչելով, վճռապէս գործի պիտի ձեռնարկենք, արմատախիչ ընելով սա բռնակալ կառավարութիւնը և հաստատելով «Խորհրդարանը»:

Գիտցած ըլլաք, մենք անմեղ ենք այլևս:

Վ Ե Ր Զ Ա Պ Է Ս

Երկար ժամանակից ի վեր անհամբեր սպասող ձայնը վերջապէս հնչեց: Մեր առաջն է ահա «Օսմանեան Յեղափոխական Կուսակցութեան» անդրանիկ շորջաբերականը, որն իր բացարձակ յեղափոխական ոգով նոր դարագլուխ է կազմում օսմանեան ազգի համար: Դարերից ի վեր անշարժ, տգէտ, անզգայ հռչակած օսմանեան ազգը ոտ է դրել այսօր իսկական յեղափոխական ուղիի վրայ: Նա իր համարձակ զաւակների բերանով հաստատում է լուսաւոր մարդկութեան դիմաց, որ ինքը վաղեմի անփոյթ, իր ցաւերին անգիտակ, առաջադիմութիւնից խորշող, կամ լուռ ու մունջ տանջող և գթութիւն աղերսող ժողովուրդը չէ այլ ևս: Նա սկսել է ձանաչել իր դժբախտութեան բուն արմատը, տապարը ձեռքին դիմում է այդ արմատին և անձնագոհութեան ձանապարհով ձգտում իր անդորրութեան:

Այս ձայնը վաղուց պէտք է հնչէր. օսմանցիները վաղուց պէտք է հետևէին հայերիս օրինակին. դարերի ընթացքում բռնակալութիւնը ջանքեր չի խնայել յեղափոխութեան սերմերի համար պարարտ հող պատրաստելու Բայց երկար ժամանակ օսմանեան ազգը չէր կարողանում լսել և հաւատալ հայ յեղափոխականներին. երկար ժամանակ մենք ապարդիւն ջանքեր էինք թափում, ցոյց տալու, թէ մեր ձգտումը չէ ձեռք բերել որ և է գերիշխանութիւն, մեր լծի տակ ձգել մահաբերական տարրը, այլ մեր նպատակն է պարզապէս Ցածկահայաստանի ազատութիւնը, նրա մէջ ապրող բոլոր ազգերի բարեխաղութիւնը: Կուր ասպարէզում թէ գործ ով և թէ խօսք ով մենք ցոյց էինք տալիս ամեն մի քայլափոխում, որ մեր կռիւր մահաբերական ժողովուրդի դէմ չէ, այլ այն կառավարութեան, որի լծի տակ հեծում է նոյն այդ ժողովուրդը: Դառը կսկիծ էր տիրում մեր սրտին, երբ մեր ընկերները՝ ամենաչայն գաղափարներով տոգորւած, աշխատաւոր ժողովուրդի ազատութեան գործին հոգով-սրտով նւիրւած՝ տանջուում, ընկնում, նահատակուում էին այն մարդկանց ձեռքով, որոնց դէմ նրանք ոչ մի թշնամական զգացմունք չունէին, որոնց դրութեան բարւոքման համար նրանք թողել էին իրենց անդորր կեանքը և նետուել յեղափոխական տատասկոտ ասպարէզը:

Մահաբերական տարրը մեզ չէր հասկանում, սակայն մենք չէինք վհատուում: Դեռ համաճարակ կոտորածներից շատ առաջ, նկատելով սուլթանի գաղանի պատրաստութիւնները, մահաբերական ամբոխի անմիտ գրգռումը, մենք նախագուշակեցինք հայ ազգի գլխին գալիք չարիքը և յուսահատական կոչ արինք՝ այդ չարիքի առաջը գէթ մասամբ առնելու համար: Հասկացնել տանք մեզ մահաբերական ամբոխին: Մենք հրաւիրեցինք հայ յեղափոխական երիտասարդութիւնը՝ ձեռք տալ «Երիտասարդ Թիւրքիային», որը մեր խորին համոզմամբ վաղ թէ ուշ պէտք է իր ձեռքը առնէր յեղափոխական կարմիր դրօշակը: Սակայն ի զուր, մեր կեանքն այնպիսի հսկայական քայլերով առաջ ընթացաւ, սուլթանն այնպիսի եռանդով գործեց և հայ ազգի ու մահաբերականների մէջ եղած անդունդն այնպիսի խորութեամբ բացւեց, որ ոչ մի հնար չմնաց ոչ հասկացնելու և ոչ հասկանալու...

Մահաբերական տարրի լաւագոյն մասին պարզած մեր ձեռքը կամ մնում էր օդի մէջ, կամ հանդիպում էր կուրացած ամբոխի սրին ու կրակին:

Ճիշդ է, օսմանեան ժողովուրդի յառաջագէտ մասն անկարող էր հանդիսանում իր ողբալի դրութեան դարմանը շուտով գտնելու: Ճիշդ է, որ մեր արած ջանքերը խորտակուում էին սուլթանի մեքենայութիւններին հանդիպելով, բայց ճիշդ է և այն, որ դարձեալ նոյն այդ սուլթանն էր, որ իր անլուր գաղանութիւններով բացեց վերջապէս օսմանեան երիտասարդութեան աչքը, ոչնչացրեց այն անդունդը, որ բաժանում էր նրան հայ յեղափոխութիւնից և դրեց նրան իր կոչման բարձրութեան վրայ:

Մեծ է զօրութիւնն սուլթանի... նա էր, որ ոչ խար-հային գազան դարձրեց ու նրա թաթերը ձանկերով զինեց. նա է, որ այսօր խալիֆային հլու-հպատակ տաճկին ձգեց յեղափոխութեան գիրկը և ուսմբ դրեց նրա ձեռքը:

Այսօր տաճիկն է, որ յանուն տուրքերի տակ ճնշող թշուառների գոչ է անում իր ժողովուրդին և հրաւիրում նրան «սպանել կատղած շանը», խորտակել Բ. Գուռը, կառավարչական հիմնարկութիւնները... նա է, որ յայտարարում է, թէ ժողովուրդի փրկութեան համար ամեն զոհողութիւն յանձն է առած. նա է վերջապէս, որ հրաւիրում է օրինակ առնել հայերիցս և ձեռք մեկնելով մեզ, քաւել անցեալում գործած յանցանքը:

Մենք կընդունենք մեզ պարզած ձեռքը. նա շաղախւած է անթիւ թշուառների աղի-արտասուքով, ներկւած մեր եղբայրների, մեր քոյրերի, մեր փաղափարական ընկերների թանկագին, սուրբ արիւնով բայց մենք կընդունենք: Եւ բարոյական իրաւունք չունենք մերժելու, երբ ձեռքը այդ մեկնուում է անկեղծօրէն, երբ մեկնողը

խոստովանում է իր յանցանքները և ձգտում նրանց քաւելու:

Օսմանեան Յեղափոխական Վուսակցութիւնը՝ Բուրիկօնը անցել է նրա համարձակ ու վստահ ձայնն արձագանք կը գտնի երկրի զանազան մասերում ցրած, պատե՛հ առիթի սպասող, գրգռւած ու վրէժխնդրութեան ծարաւ սրտերում: Տաճիկ յեղափոխութիւնը կը լայնանայ, և մենք յուսով ենք, որ օսմանցի տարրը, երկար ժամանակ բռնակալութեան ձեռքին խաղալիք դառնալուց յետոյ, այսօր սթափուած՝ աւելի կատաղաբար հարուածներ կը թափի իր արիւնը ծծողի գլխին. մենք յուսով ենք, որ հազարաւոր անմեղների անարատ արիւնով շաղախուած ձեռքը կը մաքրուի և կը մաքրուի անպատճառ մեծ ու փոքր սուլթանների արեան մէջ թաթախելով: մենք յուսով ենք վերջապէս, որ այսօր «միւսնոյն հողի վրայ մեծցող եղբայրներուն հետ երես երեսի նայել չհամարձակող» տաճիկ յեղափոխականը իրականապէս իր ազգի յանցանքները քաւելուց յետոյ, պարզ երեսով կը մօտենայ մեզ և արդէն մաքրած ձեռքը մեզ մեկնելով՝ կաշխատի մեզ հետ յանուն բոլոր հայածեալների և կը կուրի ընդդէմ ամեն տեսակ կեղեքիչների: օ

Սպասում ենք, որ Օսմանեան Յեղափոխական Վուսակցութեան խօսքին շուտով հետևի գործը:

Դ Ա Յ Ն Ա Կ Ց Ո Ւ Թ Ե Ա Ն

Հ Ա Յ Դ Ո Ւ Կ Ա Յ Ի Ն Խ Մ Բ Ի Կ Ո Ւ Ի Ը

Ա Յ Ո Ռ Կ Ա Ց Լ Ե Ռ Ն Ե Ր Ո Ւ Ս

Մեզ հետ պաշար վերցնելով՝ Վարագից ճանապարհ ընկանք դէպի սահմանագլուխ. երկրորդ օրը՝ լոյս երրորդ գնում էինք դէպի Ախոռիկ: Այժմ Յ1 հոգի էինք. քաղաքից մեզ հետ նոր մարդիկ էլ էին միացել. Յ1 հոգին բաւական շատ էր, բազմաշատ քրդերի դաշտերում զգալի հետքեր թողնելու. իսկ այդ քրդերը, որ շան հոտառութիւն ունին, իսկոյն և եթ որոշում են ֆէդայիների ոտնատեղերը: Չնայելով, որ թրջած էինք և ճանապարհը ցեխ էր, մենք անընդհատ և արագարագ էինք քայլում, պատճառը ցերեկայ դիրքի հեռաւորութիւնն էր: 15 օրւայ տաժանների ճանապարհը մեզ ուժասպառ էր արած. բայց կարիքը իր պահանջներն ունի և մենք հպատակուում էինք:

Ախոռկայի մօտ, լոյսին 2 ժամ մնացած՝ յանկարծ մեր յառաջախաղ մարդկանց միջից քրդերէն խօսելու ձայներ լսեցինք. ճանապարհը շեղեցինք դէպի աջ, յետոյ կրկին ուղղեցանք. քիչ հեռու կանգնած էր մի

քիւրդ. «ո՛վ է», հարցրինք յառաջագնացներից, «ոչինչ, պատասխանեցին նրանք. քիւրդ է. հարցրեց՝ ո՛ւր էք գնում», ասացինք «ասկեարներ» ենք. յետոյ միայն մրտածեցինք, որ այդ պատասխանը խիստ անբաւարար է, այլ պէտք էր ուղղակի բռնել քրդին ու սպանել. ուշ էր. քրդի տւած օգուտն այն եղաւ, որ մենք աւելի արագ սկսեցինք քայլել, այնպէս որ առաւօտու դէմ հազիւ միայն Ախոռկայ սարի տակ էինք, 12 ժամ անընդհատ քայլելուց յետոյ: Մինչդեռ մենք ճիգ էինք թափում ըստ կարելոյն շուտով բարձրանալ, ուղղեցոյցը յայտնեց, որ այդ տեղերում մեզ սատանան անգամ չի տեսնիլ, որովհետև այնտեղով անցուգարծ քիչ է լինում. ուստի հանգստանալով, դանդաղ քայլերով ելանք սարը, և մտանք մի ահագին անձաւի մէջ, մի քիչ չորացնելու մեր շորերը և քնել. բայց թրջած մարդը կարող է քնել: Երկու ժամու չափ այդտեղ մնացինք, յետոյ դուրս եկանք և ձորն իջանք, որտեղից էլ պէտք է հանդիպակաց բարձրութիւնն իջնէինք և շրջէինք միւս կողմը. այդ չարինք. շատ էինք յոգնած և նորից անձրև էր սպառնում. նստեցինք ձորում, մինչև անգամ կրակ էլ արինք, փոքր ի շատէ չորացնելու համար մեր դժբախտ շորերը, որոնց միայն թրջւելն էր վիճակուած:

Վէսօրից հազիւ մի ժամ անցել էր, զանազան մտածմունքներից յետոյ, որոշեցինք այդ գիշերը շրջակայ լեռներում անցկացնել. մեր դիմաց երկու քարանձաւ էին երևում, 2 հոգի մեզանից գնացին, իսկ մենք շորջապատեցանք խոտի ծղոտներից արած կրակի շուրջը:

«Հօյ, հօյ» — լերան կատարից լսեցինք խառն ի խուռն աղաղակներ. ուշադրութիւննիս դարձրինք վերև. ձիաւոր զինւորները սև մրջիւնների նման սփռւել էին մեր դիմացի սարի վրայ: Նրանց յիմարութիւնը մեզ վարմացրեց. եթէ ուզենային կարող էին առանց իրենց գոռում-գոչիւններով մեզ իմացնելու իրենց գոյութիւնը, յետ դառնալ և միւս կողմից թիկունքից յարձակւելով, ահագին հարած հասցնել մեզ, որ, հարկաւ, անհոգ նստած կը լինէինք ձորի մէջ: Բայց երբ տեսանք իրենց, առանց ժամանակ կորցնելու սկսեցինք սարը բարձրանալ, դիրքեր բռնելու համար: Այդ միջոցին սկսեց անձրևը. սակայն այդ չէր կարող մեզ արգելք լինել՝ դիրքերնիս շուտով գրաւելու. կէս ժամից յետոյ մենք արդէն լերան վրայ էինք, քարերի յետև Յ-4 տեղ դիրք բռնեցինք, միւսնոյն ժամանակ հակառակ կողմից բարձրացաւ ձիաւորները և մեր դիմացի քարերում դիրք հաստատեցին:

Սկսեց կռիւը: Իսկապէս՝ այս անգամ կռիւ էր, այն ևս սոսկալի կռիւ: Հրացանները երկու կողմից ևս որոտալով մեզ շրջապատող լերանց բարձունքներն էին դղրդեցնում նրանց թնդիւնները ժայռերին զարկելով՝ ահարկու արձագանքներով տարածուում էին երկարաձիգ բարձրութիւններում և խզում անգնդախոր

ձորերի մէջ. այդ ձայները մեր պատերազմական երաժշտութիւնն էին կազմում, և ինքն անարգելով կատաղի ցուրտն ու մանրափաթիլը, բքախառն ձիւնը, որոտացնում էինք մեր հրացանները, միւսնոյն ժամանակ սրտագին աղաղակներ հանելով, երբ թշնամի ձիւնը թամբից գետին էր պարզում, իր պիղծ արիւնի մէջ խեղդելով, կամ երբ դիրքի յիսկից երեւցողի գանգն էր ջարդում, արիւնախառն ուղեղը քարերի փառաւոր ներկ դարձնելով: Մենք կուում էինք, ինչպէս կարող է կուել բուն ոգևորութեան մէջ գտնուող հայդուկը, որի աչքում իր կեանքը մազաչափ նշանակութիւն չունի. ձիւնախառն քսու շվիցի և հրացանների բուրիւնների հետ միացած մեր ձայները, մենք երգում էինք, և, կարծես կրկնալի դժ ու զօրութիւն ստացած, դիրքից դիրք, քարից քար անցնում, գնդակներ տեղալով հակառակորդների գլխներին...

Մութն ընկաւ. կուր դադարեց. յաղթութիւնը փառաւոր էր. մերոնցից մի կաթիլ արիւն անգամ չընկաւ, մեր 12-14 հոգի և մէկ միլեազիմ կորցրած թըշնամու այրած սրտերը հովացնելու:

Վ Ա Ն

11/23 դեկտեմբեր 96 թ.

Ուրախալի երևոյթներ շատ կան:

Մեր վերջին կռիւնները զուր չանցան. ժողովուրդը լիովին սթափւեցաւ, մեծ համակրանք կը ցուցնէ դէպի յեղափոխականը և յեղափոխութիւնը: Ըստ երևոյթին ալ հասկցեր է, որ հայի փրկութիւնը միայն յեղափոխութեամբ կըլլայ: Ոգևորութեան յայտնի նշաններ կերևան:

Յունիսին բանտարկւած օրիորդ Չարուհի Տէրոյեան արձակւած է 60 օսկրի երաշխաւորութեամբ:

Կառավարութիւնը այստեղ ալ հայ պօլիսներ կը գրէ և գայմագամներու մուկիւններ կը նշանակէ:

Մօտ ժամանակներս մեր քաղաքը եկան երկու ռուս քննիչներ, ասկէ Բաղէշ անցան, անկէ ո՞ւր գացին՝ յայտնի չէ:

Կառավարութիւնը թոյլ է բոլորովին խաղաղ տրամադրութեան մէջ, հանդարտութիւն է ամենուրեք: Նախնք վերջը ինչ կըլլայ...

* *

Վանայ վերջին հերոսական կուին մասնակցող մեր ընկեր հայդուկներից մի երկուսը ապահով տեղ են հասցրել իրենց վրայ արձակած թնդանօթի ռումբերից մէկը, իբրև փալուն յիշատակ այդ անհաւասար կուրի: Դա կը լինի պերճախօս ապացոյց ոչ այնքան հայդուկ-

ների յանդուգն անվեհերութեան, որքան իրենց դէմ դուրս եկած բազմաթիւ զինուորական գնդերի ապուութեան և հարեմական կառավարութեան կատարեալ լքման:

Ն Ա Մ Ա Կ Գ Ո Ւ Ս Ի Ց

18/30 դեկտեմբեր 96 թ.

Վաղուց է, որ կը ջանայի գրել և «Դրօշակ»-ի ընթերցողներուն հետաքրքրութեանը փոքրիկ բաւականութիւն մը տալ, բայց մինչև ցարդ չէր յաջողեր: Պոլսոյ քաղաքական շրջաններուն մէջ Բաբելոնեան իրարանցում մը կը տիրէ: Նելիգով գալէն վերջ քանի մը անգամ պալատ գնաց, կըսեն, որ իբր թէ այս անգամ այնքան անուշ չի խօսիր սուլթանին հետ: Միայն բան մը ամենքն ալ կը հաստատեն, այն է, որ Ռուսը կուգէ միայն իր ուզած կերպով վերջ տալ Հայկական Սարսափներուն:

Արդէն յայտնի է, որ Տատեան Արթին փաշային ջանքով Օրմանեան պատրիարք եղաւ: Այդ մարդը այնքան ալ որոշ մարդ մը չէ, թէև կըսուի, որ իբր ճիշտական դպրոցի մէջ ուսած, կրթւած Սարդ մը — բաւական դիպումատ է, բայց վերջը տեսնենք:

Այսօր պաշտօնապէս Օրմանեան և Տատեան միջնորդ կը հանդիսանան հայ ժողովրդին և մեր արիւնը լափող սուլթանին միջև: Տեսնենք, կրնա՞ն մեզ հաշտեցնել Հայ յեղափոխականներու լաւ ծանօթ նազըմ փաշան և անոր օգնականը՝ Հիւսէին պէյ սպարեզէն իջան. մէկը աքսորի ենթարկւեցաւ, միւսը կըսեն, թէ նահանգապետ է նշանակւած:

Նազըմին յաջորդող Շէֆիկ պէյը նորամուծութիւններ կընէ ոստիկանական նախարարութեան մէջ և նազըմի հաւասար եռանդով «Երիտասարդ Թիւրքերուն» համակրողները կը ձերբակալէ: Այժմ սուլթանը աւելի անհանգիստ է, որովհետև հայ յեղափոխականներու հետ սպարեզ կուգան և թիւրքերը: Ի հարկ է երկու թշնամու հետ կուրիլը աւելի դժւար է արդէն ջախջախւած, մոլորւած և հաշիւը կորուցած կառավարութեան մը համար:

Ոստիկանական նոր նախարարը շրջաբերական մը զրկեց բոլոր պանդոկներու, խաներու տէրերուն, որպէսզի յաճախորդներէն անցագիր պահանջեն ու իրենց քով պահեն և մեկնելու ատեննին միայն, օստիկանութեան իմաց տալէ յետոյ, անցագիրը տիրոջը դարձնեն:

Կըսուի թէ «Երիտասարդ Թիւրքերուն» գործելուն տակտիկան պիտի փոխուի:

Ամնիստիայի առիթով հայերը խումբ-խումբ կազմուին: Նախ անոնց լուսանկարները կը հանեն, ապա պատրիարքի երդմագրերով երդեցնելը տալով պատրիարքին քով ազատ կը թողուն: Ազատողներուն մէջ կան 5-15 տարով դատապարտեալներ: Այդ պաշտօնական երդմագիրը ի միջի այլոց սա հատուածը կը պարունակէ՝ «Հաւատարիմ պիտի մնամ սուլթանին այնպէս, ինչպէս մինչև այժմ եղած եմ»:

Մենք ալ կուխտենք յանուն Ալլահին, յանուն մար-

գարէին և Մեծ-Մարդասպանին արևուն, որ հաւատա-
րիմ պիտի մնանք այն պէս, ինչպէս մինչև
այժմ եղբւր եւնք...

Բանտարկեալներու կրած տանջանքներու մասին հարկ
չկայ երկար կանգ առնելու: Գոթիքը մարդկային լայն-
կեկ երևակայութեան վերացական ստեղծագործութիւն
է: Իսկ մեր իրական կեանքը փորձով ցոյց տուաւ, թէ
սուլթանի կառավարութիւն ընդունակ է նսեմացնելու
այն երեւակայական գոթիքը: Այս չափը կը բաւէ ձեզի
հասկնելու:

Հիմա սկսած են հայերուն տները գրել. ամեն տան
մէջ քանի տղամարդ կայ, ինչով կզբաղին, կարձանա-
գրեն: Ամեն կերպ կը ջանան հային այնպիսի դրու-
թեան մէջ դնել, որ հասկնան անոնց ամեն մէկ շար-
ժումը: Առ այժմ Բանկայթի տները կը գրեն:

Պուլկարիայ գաղթած հայերը կը վերադառնան. ո-
րոնք հարց ու փորձի ենթարկուելէ յետոյ իրենց տու-
ները կերթան:

*
**

1/13 յունվար 97 թ.

Նախորդ նամակովս հաղորդեցի ձեր բանտարկեալնե-
րու արձակման լուրը: Բայց բանտը կը մնան դեռ 34 մահ-
ւան դատապարտուածներ, 12 անվճիռներ և մէկ քա-
հանայ՝ Աֆիօն-Գարահիսարէն բերած. պարզ զոպար-
տութեան զոհ է վերջինս: Չենք հասկնար, թէ ինչ կը
դառնայ մեր պատրիարքարանի ու նախարարաց շուրջը:
Մէկ կողմէն ընդհանուր ներման իրատէն կարձակէ սուլ-
թանը, միւս կողմէ անվճիռները կը մնան դեռ բանտե-
րը: Հապա՞ դաւանները: Երիզայի բանտարկեալները
անշարժ կը մնան դեռ զնտաններուն մէջ: Քանի՞ անգամ-
ներ դիմումներ եղան պատրիարքարան. միշտ միևնոյն
պատասխանը, — թէ կաշխատինք միւսներուն համար ալ:

Արդեօք ի՞նչ մեկնութիւն տանք նոր ձերբակալու-
թեանց անցեալները քանի մը արձակուածներ կրկին
հարցաքննութեան տարին ու գիշեր մը պահելէն ետքը,
պատրիարքարանի միջոցաւ նորէն արձակեցան: Նոր աք-
սորի ձայներ կը լսուին:

Վուզէ՞ք ոստիկանութեան հարցաքննութեան մասին
նմոյշներ: — Պատմեմ համառօտակի:

Առաջին պայման հարցաքննութեան կը տանին միշտ
գիշերը, ժամը 4-5-էն վերջը: Ոստիկանութեան տնօ-
րէնը կսկսի հարցաքննել, նախնական սովորական հար-
ցերէն յետոյ տաճկական պաշտօնեայի յատուկ ժպի-
տով, կեղծ անուշուրթեամբ ու շողոքորթութեամբ մի-
այն «սէօյլէ» (խօսէ) կըսէ, իբր թէ ամբաստանեա-
լը գիտէ արդէն, թէ ինչ պէտք է խօսիլ: Եւ մի ա-
րասցէ, եթէ փոքրիկ համոզում մը գոյացուցեր է իր
մէջ, թէ մեղապարտ ես, կսկսի մէկ-երկու ժամ ա-
ղերսել այնպէս որ կարծես մուրացկան լինի: Իսկ կը
տեսնէ՞ թէ աղերսանքով չկրցաւ բան մը փրցնել, կսկսի
հակառակը: Ցանկարծակի կը բռնկի և կը պոռայ, որ
բերեն «թէրձիմանը» (թարգմանը): Խեղճ ամբաստա-
նեալը չի հասկնար, թէ այդ ինչ թէրձիման է. ժա-
մանակ ալ չի մնար մտածելու: Կը բերեն մեծ փայտ
մը և կսկսին սոսկալի ծեծը, համեմած փողոցային ամե-
նակեղտոտ հայհոյանքներով: Նախարարին երկրորդը
անընդհատ կը ծեծէ ու կը ծեծէ, մինչև որ յոգնի:
Կը նստի, նորէն կը պոռկոտայ «սէօյլէ»: Մերժողական

պատասխանէն յետոյ դարձեալ ծեծ և հայհոյանք:
Այսպէս 2 ժամ տանջելէ յետոյ ոչ մի պատասխան
ստանալով՝ բանտ կուղարկեն կրկին:

Երկրորդ գիշերը դարձեալ կը տանին, ու կսկսի
միևնոյն յանկերգը «սէօյլէ»: Չեղա՞ւ. — կը բերեն այս
անգամ ուրիշ փայտ մը: Մոռցայ ըսելու, որ իւրա-
քանչիւր փայտ իր յատուկ անունը ունի: Առաջին
փայտի անունը, ինչպէս ըսի, թէրձիման է: Երկրորդը
«դաշնակցական» անունը կը կրէ: Այս անունը հայե-
րէն և թիւրքերէն գրած է փայտին վրայ: Այս վեր-
ջինը մէջը մեծ մատի հաստութեամբ երկաթ մ'է, վրան
հաստ կարծր կաշի անցուցած, որու մինակ իրեն ծան-
րութեամբ իջնելը կը բաւէ. հապա՞ վայրենի ուժով որ
զարնեն... ծեծի ատեն ոստիկանները դատապարտեա-
լը լաւ մը բռնած, երբ ուրիշ պաշտօնեաներ ու ոստի-
կանք հանդիսատես են, կսկսին զայն հարածել ու
ծաղրել, ըսելով թէ «հա՛ս ձեր սիրելի դաշնակցակա-
նը. ինչո՞ւ կը պոռաք՝ այս ձեր սուրբ հաւատքն. էր-
ասով կը պարծենայիք թէ դաշնակցական եմք», և այլն
խօսքեր: Կը զարմանային սակայն, որ ոչ մէկը կուլար:
«Ի՞նչ է այս, կըսէին, չեն ալ լար: Ծօ՞ ի՞նչ յամառ-
էք. եթէ թիւրքի մը ապտակ զարնենք՝ հայրը ան-
գամ կը մատնէ»:

Երրորդը «փայտ կենացն» է. հաստ ու ծանր փայտ
մը է, բազուկի հաստութեամբ. սա ամենասոսկալին է:
Վան նաև զանազան գործիքներ, օրինակ, իրանը մէջքէն
վար կախելու, ու այդ դրութեան մէջ սոսկալի կեր-
պով ծեծելու համար. ձեռքերն ալ գելարանի մը տակ կը
դնեն և կոլորեն և այլն և այլն, որն ըսեմ: Բանտերուն
մէջ ալ պահապաններն են, որոնք սոսկալի ծեծով
միւտիրին պակասը կը լրացնեն: Եւ ասոնք այն ժամա-
նակներն էին, երբ դեսպանները գիշերները ցերեկ ըրած,
սուլթանի հետ բարեկարգութեանց ծրագիրներ կը
պատրաստէին, ու երբեմն անամօթաբար քննիչներ կու-
ղարկէին բանտերի դրութեանց մասին տեղեկութիւններ
առնելու, եկողը անշուշտ թիւրք մ'էր. կամ ենթադրենք
իրենցմէ ըլլայ, միևնոյն բանն է, որովհետև բանտերը
հազար ու մի ծակ ու ծուկ, մութ խորշեր, զնտաններ,
գետնափոր տեղեր ունին, զորս այցելուին բնաւ չեն
ցոյց տար, սլլ միայն մաքուր կարծած «ղօվուշները»,
սրահները, ուր բոլորը միացած՝ խմբովին բանտարկուած
են: Ի հարկէ, շատերը կը խարւին ու նպաստաւոր
լուրեր կը տանին:

Քանի մը շաբաթ առաջ Լօնտօնի ոստիկանութեան
տնօրէնը (որ հոս էր) տեղւոյս բանտերուն այցելու-
թեան եկած էր: Սա Օսմանեան պանքայի տնօրէն Աին-
սընդի եղբայրն է: Այդ մարդը մինակ զօվուշների դրո-
ներէն ներս նայելով, բանտի եկեղեցին (սա Յունաց
ժամանակէն մնացած փոքրիկ մատուռ մ'է, որովհետև
այդ Վեդրոնական բանտը ժամանակին յունաց հոգե-
ւոր հաստատութիւն մ'է եղած ուխտաւորներուն յատ-
կացեալ, մէջն ալ փոքրիկ մատուռ մը) այցելելով՝
գոհ սրտով մեկնեցաւ, որ բանտի մէջ կրօնքի ազատու-
թիւն ալ կը տիրէ... Սրատես անգլիացին հիացած մնաց...
այնպէս որ, այդ հիացումը թիւրք թերթերուն մէջ ար-
ձագանք գտաւ: Այս թիւրքերը լաւ ուսումնասիրած են
եւրոպացիները և գիտեն անոնց հետ վարելու խորա-
մանկութիւնը կամ անոնց կովութիւնը:

Թ Ի Ի Ր Գ Ի Ո Յ Ե Ո Ւ Ր Զ Ը

Արևելեան հարցը առասկան քաղաքականութիւն մը եղած է այժմ:

Ռուսաստանը կապաւէր այս օրին. անշուշտ աւելի սեւ օրերու կապաւէ դեռ: Ռուսիոյ ամենագոր կայսրութեան շահը կը պահանջէ, որ Արևելեան հարցին ոչ ոք խառնուի, զի այդ իր քնակն իրաւունքն է: Եւ այսօր այդ արջը իր թափերուն տակ առած է սուլթանին գլուխը եւ իր ամբողջ կառավարական գոյութիւնը: Երկար ատեն շոյեց խալիֆային մօրուքը, քաջալերեց զայն, ամենամեծաւոր միջոցներով խաղցուց Եւրոպական տէրութիւնները, մինչեւ որ Թիւրքիան դրաւ այնպիսի ճահճային դրութեան մը մէջ, որ հիւսիսի թըշուառին պէս, քանի շարժի աւելի վար կը խրի:

Նեկիտօֆ Թիւրքիայի այդ շար ոգին, երբ մէկ կողմէն կը պնդէր տէրութեանց ներկայացուցչներուն, որ սուլթանի վրայ ճշնշում չի բանեցնեն, այլ ամեն քան անոր քարեհամ քէյֆին ձգեն, միւս կողմէն մահմետական խալիֆային պատանքը կը կարէր: Երբ սուլթանը աշխարհի առջև խաղը խայտառակ եղած, տեսաւ, որ ցարի կառավարութիւնն էր միայն, որ իրեն նենգաւոր ձեռքը կերկնցնէր, կուրօքէն նետեց ինքզինք անոր զիրկը եւ եղաւ ցարի ճորտը:

Ռուսիա այնքան առաջ գնաց իր Լըբուլիանը մէջ, այնքան ուրախ է իր յաջողութեանը մէջ, որ երկու անգամ՝ երկուք չորսի պէս կը հաւատայ, թէ Տաճկաստանի մասին դարերէ ի վեր հազար ու մէկ գուրգուրանքով մտուցած երազը կատարելու ժամանակը հասած է: Պտուղը հասեր է, պէտք է կրկնել: Երբ ֆրանսա իր դաշնակիցը եւ սեղանաւորը, առաջարկեց Թիւրքիոյ ելեւմուտքին քարեկարգութեան, նեղացաւ ցարի կառավարութիւնը, որ իր ոսկեգօծ երազները կուզէին խախտել, Թիւրքիոյ հիւսնութեան դարման տանելով:

Կըսեն թէ Նեկիտօֆ Բեռլինի վերջին այցելութեան ատեն իր կառավարութեան ներկայացուցիչ է Պոլիսը եւ Ասիական եզերքները զինուորայէս զբաւելու յանուգն ծրագիրը, քայց ելեւմուտքի վիճակը եւ յախուռն քաղաքականութեան մը հետեւանքները նկատուելով մերժեցր է: Այդ անթիւ ցարը լեզուի պոչով մը հրամայեց է իր սիրական դեսպանին, որ պէտք աշխատի սուլթանէն քարեհարգութեանը ձեռք բերել, քայց . . . առանց ճշնշումի. այսինքն կարեւորութիւն չի տալ:

Հիմա մէջտեղը մարդ չի կայ. ամեն ինչ Ռուսիոյ քաղաքականութեան առանցքին վրայ կը դառնայ եւ օրւան հերոսներն են Նեկիտօֆն ու սուլթանը: Հեռէն ամեն մարդ ապշած կը նայի, այդ հերոսներու քաջագործութեանց վրայ եւ սակայն Սեւ-ժովու թուխաւ պիտի ներդնու վրայէն առասկան նաւերը դէպի մոսկոյ կը նային:

Երբ Նեկիտօֆ ու սուլթանը զլուխ զլսի սակարկութեամբ զբաղած են, Թիւրքիան կախի զգաւ իր անշուշտութիւնը, կը հայտնայ սուլթանին, որ իր տունը քանդակէն վերջը գնաց, իրմէ աւելի վայրագ կառավարութեան մը ձեռքը խնկաւ: Այդ կը յուսահատեցնէ երկրին ամենէն հեռուստեւ ու սրտացաւ մարդիկը եւ կարծես կակիծոտ համակերպութեամբ մը կապանն ճակատագրական րոպէին:

Թիւրքիոյ գոյութիւնը մնալէ կախուած է: Այնքան մարդագոհները յաջողութիւն չի պարգեւեցին խեղճ սուլթանին: Դրամ չի կայ եւ ժողովուրդը քարոյական վնասութեան եւ նեկիտօֆի մեծախնդրութեան մասնակցութեան: Այդ ամենափինթի տիպարը խորամանկ բնակաւորութեան, որոյ միակ քարոյական զէնքն էր խաբել խաբեցել, յայտնապէս կը տեսնէ վիշտ, ուր դատաւարութեամբ է զլրբեցու: Սակայն չամիտը դեռ քան մը մտադրած է ընել ամբողջ երկրը իր հետ ու գահավիճել. Նեկիտօֆին յայտարարեց է, «եթէ ես խալիֆաներու վերջինը պիտի ըլլամ, չեմ քրկեր սակայն երկրորդ խրտիվ մ'ըլլալ»:

«Թայմը» կըսէ, փող ծարկու համար սուլթանը միակ միջոց մը ունի, իր վարչութիւնը քարեկարգել ու ծախսերը նւազեցնել: Բայց կը յարէ, տարակուսելի է, որ Ապրիլ-համար կարողանայ այժմ ու եւ քարեհարգութեամբ ընել վանագի-իք ձեռքով իր տունը փլցուց:

Նոյն պէս լուր կը շրջի, թէ Թիւրքիոյ կամ լաւ եւս՝ սուլթանի ու

Ռուսիոյ միջև գաղտնի դաշնադրութիւն մը կայ: Ամեն պարագայի մէջ կենթադրենք թէ այդ դաշնադրութեան ոգին սուլթանի անձին պահպանութիւնն ըլլալու է, ոչ երկրին:

Սակայն գերմանական թերթի մը տարածած անակնկալ լուրերուն նայելով, որ բաւական ցնցողական է, սուլթանը Նեկիտօֆի ծայրայեղ պահանջներէ բնաստատեալ, դիմիր է երկու դեսպաններու միջնորդութեան, որպէսզի զինքը հաշտեցնեն Սուլթանի հետ:

Անա Ռուսիոյ գաղտագողի կամ յայտնի քաղաքականութիւնը Թիւրքիոյ եւ արեւելեան ինքնորոյն նկատմամբ: Ժողովուրդները չարդէլ տալ եւ յետոյ տէր կանգնել անոնց ժառանգութեան:

Դարուս քաղաքականութեան քարոյականը . . .

Հետաքրքրութեան համար Նեկիտօֆի եւ ցարի տեսակցութեան պատիւ դրուագ մը կը հրատարակենք, զոր հաղորդած է մեզի անձամբ ոգին:

Ցարը. Ի՞նչպէս, Թիւրքիոյ գործերը մեր ուզածին պէս կը լինա՞ւ նա Նեկիտօֆ. Սքանչելի, ձեր օրով կը հասնինք մեր իտէալին:

Ցար. Պէտք եղածին պէս ջլատեցի՞ր Թիւրքիան:

Նեկիտօֆ. Ողջ կողմը չմոռուցի: Սուլթանը այնպէս մը լարած եմ, որ անվրէպ կործանում կը դիմէ: Չեղբիս մէջ է Թիւրքիոյ ոգին. մեզի կը մտայ կազմ ու պատրաստ կենալ:

Ցար. Հայերն ի՞նչ եղան:

Նեկիտօֆ. Հայերը բաւական քարոյական ու նիւթական ոյժ մ'էին երկրին մէջ, ջախջախել տւի նոյն իսկ սուլթանին ձեռքով: Թիւրքիան այսօր գերօ է, հայերուն կոտորելը մեր պապագայ տեսակէտով ալ լաւ է:

Ցար. Ըրէ, ինչ որ կը նպաստէ իմ կայսրութեանս մեծութեան, խաբէ, շոյէ, կոտորել տուր եւ այլն,

Նեկիտօֆ. Պէտք է խաղցնել Եւրոպական դաշինքները, հակառակել ու եւ քարեկարգութեան, ճշնշում չի բանեցնել սուլթանին վրայ եւ պաշտպանել, որովհետեւ այս սուլթանէն աւելի կործանարար փառիշտ չենք կարող գտնել: Բախտը քերաւ:

Բարեսիրտ թագուհին, որ ներկայ էր այդ ողբերգական իրաւացութեան, յանկարծ միջամտեց. --Արդեօք կարելի չէ՞, ըսաւ, միով ծայրով մը, հայաստանի թշուառացած որբերն ու այրիներն ալ կոտորել տալ, քանի որ անտէր, անօգնական են: Կազատին այս աշխարհի տառապանքներէն ու մարդկութեան խղճին վրայ բնու չին ըլլալ:

Նեկիտօֆ քարացած. Չեղբով պատասխանեց. --Ատոր ալ ժամկետակը կուզայ:

Ցարը կուզէր ժպտիլ, քայց ժպտը ստոնցաւ իր դէմքին վրայ, երբ յանկարծ ղեկացը երեւցաւ սն խօսքը. «Հոռու ալ եր վերջին օրը տեսաւ»:

Ցաւալի է անշուշտ տեսնել, որ արագին պետութիւն մը յիմար սուլթանի մը սպիկար ձեռքերուն մէջ խաղալիք եղած կը տապալակ մահան ջղածութեան մէջ: Տեղէ մը ձեռնառութեան յոյս չի կայ: Թիւրքերը դարաւոր ստրկութեան տակ թմայցած մտքեր, անգոր են իրենց դժնդակ վիճակը բնութեւր: Կարծես ամեն քան յանձնած են Գ ա տ է ր ի ն: Մոայլ է ապագան, շարքը խոր արմատներ նետած է երկրին մէջ: Հաւաքական կամքի ուժով միայն թերեւս կարելի է սոսկալի վտանգին առաջքն աննել:

Դառն փորձառութիւնը ու երկրին ողբալի վիճակը ստեղծեց ուր ուրեւի թիւրք երիտասարդութեան մէջ գործնական յեղափոխական կրթակցութիւն մը: Հայկական ուղեքներէն յետոյ թրքական ուղեքն է, որ պիտի պայթի Մեծ-Մարդասպանի զլխուն: Տեղափոխութեան փիլիսոփայութիւնը ուղեքին կը յանգի. Ոճրագործ խալիֆան կամ պէտք է ինքնաստատկութեամբ վերջ տայ իր արինատրու գոյութեան, կամ պէտք է փողոտի ժողովուրդին վրէժնորդութեան տապալին տակ: Ուրիշ ճար չի կայ:

Ճշմարիտ կատակ-ողբերգութիւն մ'է Թիւրքիոյ կացութիւնը: Դեսպանները դիմում կընեն Դրամ Կրեւելի մասին խոստումները կատարել եւ ժողովուրդին պահանջներուն զոհացում տալ, սուլթանը մէյմէկ զարմէ կը խմցնէ անոնց ու կը ծամբէ. սպանակիքներ կը նեն, ինքն ալ կապառնայ հալածական ժողովուրդին եւայլն, եւայլն: Այսպէս, մինչեւ որ երկու կողմէն մէկը ձարձարնայ: Բայց ինչպէս

կերելի դեպքերը սկսած են ք ու ս ու ւ ւ ա ն ի ն կորսնցնել սուլ-
թանի գործը կամքին առջև: Դժբախտաբար երկրորդ իր վեհապե-
տին հաստատակամութիւնը չունի, խաղացքը կը բէ, կը տանի:

Հիմա իբր թէ այդ արեւնոտ հողին վրայ բարեկրթութեան պի-
տի սկսին գործադրել:--Թէև բարեկրթութեամբ անունը կայ, ինք չի
կայ, եւ . . . այս սուլթանին ձեռքով: Անհասկանալի է, թէ սպանիչ
ձեռքը կարող է միանգամայն շինել:

Մարաշի գնդապետ Մազար պէյի դատական խեղճատակութիւ-
նը բաւ է ցուցնելու համար, թէ սուլթանը որքան բարոյական ար-
ժէք կուտայ դեպքերու պահանջին: Մազար պէյ, որ սպանիչն
էր Հայր Սալվատորի, անպարտ արձակեցաւ գնդորական ատենին
կողմէ, թէև կըսեն, որ նորէն դատի պիտի կանչուի Գամպոնի պա-
հանջման վրայ:

Հանթօթին սկանչը խօսի: Հարաւթներ անաչ ֆրանսական խոր-
հըրդարանին մէջ մեծ-մեծ կը շարդէր իր ազգին առջև, թէ ոճրա-
գործ պէյը խտրել պիտի պատժուի, որովհետև . . . Հանթօթի քուլտ-
ական ներշնչումը այնպէս կը թեւադրէր . . .

Իսկ Պոլիս սուլթանին քոյս երեսը տեսնելու եկած երկու շոկատ
քիւրդերը, իրենց առատածուն վեհապետէն 9000 ոսկի պարգև ստա-
նալով վերադարձան իրենց շահատակութեան վայրը: Կըսեն թէ
գանձը պարսաւ է, երբ մասնիչներ, դաւաճաններ, մարդասպաններ
վարձատրելու գայ կարգը, Համիտը շուտով կը գտնէ: Բարդողիմէոս
պէյին ալ, անոր տեղապահութեանը համար 4000 դահեկան ամսա-
կան: յատկացուցած է . . . նաժիշտներ պահելու համար:

Սուլթանը իր առեկի ոճիւնները վարագուրելու համար, ընդհա-
նուր ներքով շնորհեց իայ բանտարկեալներուն: Բայց ինչպէս Հոսի
„Ռոմա թերթը“ կըսէ, անգութ շեզուութիւն մ'է այդ ներքումը, որ ա-
ւելի կոտորածին մասնակցող թիւքերուն օգտին է քան հայոց:

Եւ արդէն քանի՞ փող կարծէ այդ Մեծ-Մարդասպանին ներքումը,
անբարոյական մարդու մը գործին կարելի՞ է քարոյական արժէք
տալ: Ամենիսը ձեռքալալնէ, յետոյ ի ծ ա յ ն փ ո ղ ո յ կայսերա-
կան ներքով շնորհել . . . քիչ մը մտածել կուտայ մեզի:

Սուլթանը վարձքի կապակ' արդեօք իր . . . վեհանո՞ւթեան
փոխարէն . . .

Այն խեղճերը, որոնք բանտերու դժոխային ամեն տանջանքները
կրկէ յետոյ կազատուին, սուլթանի հակահրամանով բնի գաւառնե-
րը կուղարկին: Արդէն դեպքերու զգացուցած են փատիշահին,
թէ այդ ընթացքը ընդհանուր ներքումը ոգըն հակառակ է:

Ինչպէս կերելի պատրիարքը եւ Աթին փաշա լաւ գործիք կըսած
են Երզրակին: Մեզի համար Աթին փաշա կամ պատրիարքը նշանա-
կութիւն չունին իսկապէս, ինչպէս մինչև հիմա ալ չեն ունեցած:

Այդ փաշան արեւնաբարձ ժողովրդէն իր վեհապետին համար շնոր-
հակալութեան ուղերձ կարգելու տեղ, թող հասկնէ անոր՝ թէ վայ-
րենութիւն է ամեն ժողովուրդը մը կողմուրդը տալ, թէ զազանները
գառազեղներու միայն արժանի են:

Հայի հացը, հայի փողը
Մինչև ե՞րբ սուլթանն ուտէ
Եւ գարշելի պեղծ քերամով
Հայ անունը անարգէ:

Աթին փաշան տղայական-սանձամառական խաղերով ազաւ
թող չի խաղցնէ: Մեր ուղտիմատումը դեպքերուն չի նմանիր:

Իսկ պատրիարքը գերմանական թերթի մը թղթակցին չը շիննե-
լով կըսէ՝ հայերը սուլթանէն գոհ են, հանգիստ կանգնին՝ թէ յեղա-
փոխականները ազգին կամքին հակառակ կը գործեն եւայլն: Պատ-
րիարքը, որչափ գիտներ, մեռած եւ քնազանցական գաղափարնե-
րով այլատեսուած մարդ մ'է, ի հարկին շողորթ, ի հարկին համա-
կերպող, բայց ոչ քնաւ անսկուն ընթեան տէր, եւ ոչ ալ հաստատ
ուղղութեան մը հետեւող:

Մենք կը կարծենք թէ պատրիարքական իշխանութիւնը երբէք
իրաւունք չի տար մէկուն այդքան յախունն ըլլալ եւ ազգի մը
նեւրական զգացումը, ինչպէս յեղափոխութիւնը, սրբապղծել, երբ
այդ ազգը նոյն իսկ իր ծխաշունչ աւերակներուն վրայ անվկանդ
եւ յուսալից կը մտայ: Ազգը երկերես պատրիարքներէ փոքր կուշտ է:
- Վանքի իսկ ուտողներուն վրայ, չենք գիտեր, ո՞րքան յոյս կարելի
է դնել:

Կ Բ Ե Ց Ա Կ Ա Ն Հ Ա Ր Յ Ը

Կրետէի խնդիրը մինչև այսօր Հայկական հարցի նման
սպասում է իր վերջնական լուծման: Ճիշտ է, թէ սուլ-
թանը եւ Եւրոպական մեծ պետութիւններն արդէն մի որոշ
համաձայնութեան եկած են այդ խնդրի նկատմամբ եւ նա
արդէն վճռած եւ Արդիւլ-Համիդի իրադէտով կնքած էր
դեռ սրանից 5-6 ամիս առաջ, բայց չէ՞ որ այդ բոլորը . . .
միմիայն թղթի վրայ էր:

Կրետէին խոստացած ըէֆօրմները գրեթէ դեռ ոչ մէկը
չէ իրադրուած. ո՛չ մի հիմնական փոփոխութիւն չէ մըր-
ցրուած կղզու կառավարչական մարմնու մէջ՝ չնայած այն
փայլուն խոստումներին, որ տալիս եւ հաստատում էր սուլ-
թանը Կրետական ապստամբութեանը վերջ դնելու համար:

Կրետացիք բողոքեցին մի քանի անգամ ըէֆօրմների ձրգ-
ձրելու դէմ: Բայց անօգուտ: Դիպլոմատիայի գործելու
տակտիկան սուլթանի վերաբերմամբ վաղուց է յայտնի
Փոխանակ դիմելու աւելի գործնական միջոցների՝ ոյժի, մի-
ակ բանը, որի բարերար ազդեցութեան տակ սուլթանը
անմիջապէս կիրագործէ իր խոստացածի նոյն իսկ կրկնա-
պատիկը, դիպլոմատիան դրա փոխանակ բաւականանում է
Բ. Իրան գրաւոր պահանջներ ուղարկելով. Բ. Իուռն էլ
„այսօր-էգուց“ դրելով կամ երկդիմի պատասխաններով
յետաձգում է ըէֆօրմները:

Բայց ո՛չ վերջին հեռագիրները հաղորդում են, որ Կրե-
տական ժանդարմերիայի հարցը լուծելու վրայ է:

Այդ նշանաւոր ըէֆօրմի հարցը երկար ժամանակ ձգձրգ-
ւում էր: Եւրոպական պետութիւնները պահանջում էին, որ
յիշեալ ժանդարմերիայի մէջ պիտի մտնեն եւ զինուորական
կրթութիւն ստացած այլազգիներ. բայց սուլթանը մերժում
էր՝ յայտարարելով, որ նա ամբողջապէս պիտի բաղկացած
լինի մահմեդականներից: Ինսպանները անյողող պնդում
էին իրենց առաջարկութեան վրայ: Մենք սպասում էինք,
որ դեպքանները այս անգամ յաղթող կը հանդիսանան.
բայց ո՛չ: Այսօրւայ հեռագիրը հաղորդում է, որ այդ խնդի-
րը վճռեցաւ, բայց աւելի յօգուտ սուլթանի: Այնպէս որ
ժանդարմերիան պիտի բաղկացած լինի բացառապէս մահ-
մեդականներից, բաց առնելով մի քանի օտարահպատակ
սպաններ, որոնք պիտի ընդունուին միմիայն առժամանակ
կեայ կերպով: Սարը երկունքի մէջ էր եւ . . . մուկ ծնեց:
Իսկ թէ ե՞րբ եւ ի՞նչպէս, ի՞նչ ձեւով, ի՞նչ կերպ պիտի
իրագործեն Կրետական ըէֆօրմների միւս յօդաձևները, այդ
էլ Այլահն է խարար:

Ահա թէ ի՞նչ արժէք, ի՞նչ գին ունեն Արդուլի իրադէն,
խոստումները՝ թո՛ղ իսկ կնքած եւ հաստատուած մեծ պե-
տութիւնների ներկայացուցիչների ստորագրութեամբ:

Եւ այսպէս, իրերի դրութիւնը Կրետէ կղզում այժմ նոյնն
է, ինչ որ ապստամբութիւնից առաջ էր. նա մազաչափ
անգամ չէ փոխուած:

Սպանութիւններ, յարձակումներ տաճիկների կողմից պա-
կաս չեն Ամսիս 3-ին, ինչպէս հեռագրում են Աթենքից
„Դէյլի Նիւզ“-ին, մահմեդականները դարան մտնելով Կրե-
տէի մայրաքաղաք Կանէլի մօտ, մի քանի անգամ հրացան
են արձակում քրիստոնեաների վրայ. սրանից յետոյ տեղի
է ունենում մի ընդհարում. սպանւում 2 տաճիկ եւ 1 քրիս-
տոնեայ: Նոյնամանի դէպքեր պատահում են կղզու եւ այլ
կէտերում:

Կանխում մեծ յուզում է տիրում
Ընդհանուր անբաւականութիւնը դնալով օր օրի վրայ
սաստկանում, աճում է:

Կրեւտայիք՝ խարւած սուլթանից եւ մանաւանդ Եւրոպա-
կան դիպլոմատիայից, բարկութեամբ եւ վրէժխնդրութեամբ
վառւած, լեցւած, վճռել են կրկին դէնքի դիմել. պատրաս-
տութիւններ են տեսնուում: Յեղափոխական Կոմիտէն ար-
դէն յայտնել է Իտալիայի կամաւորներին՝ կաղմ ու պատ-
րաստ լինել եւ ապստամբութիւնը սլայթելուն պէս Կրեւտէ
անցնել:

Վերջին տեղեկութիւններին նայելով՝ ապստամբութիւնը
կարող է բռնկուել այսօր կամ վաղը:

Ահա մի նոր սարսափ սուլթանի համար:

Հայաստան եւ Կրեւտէ, ներկայ րոպէիս միայն այս եր-
կուն չեն, որ սարսափեցնում են Եւրոպայի Քէօսքի հրէշ
բանտարկեալին. ապստամբական ձայներ են լսուում, փոքրիկ
ընդհարումներ են տեղի ունենում եւ Մակեդոնիայում:

Ճայթում, ճոճում, փլուում է ամեն կողմից Հիւանդ
Մարդու խարխուղ կայսրութիւնը: Մի հարւած, մի հարւած
եւս . . . ամեն բան վերջացած կը լինի:

ՕՍՄԱՆԵԱՆ ԲԱՆԿԸ ՏԻՐՈՂ ՀԵՐՈՍՆԵՐԸ

Յայտնի է, որ բանկը տիրող հերոսները Մարտէյլ բերե-
ցան: Ֆրանսիական Փանթօշ կառավարութիւնը, հակառակ
Եւրոպական պետութեանց ներկայացուցիչների տւած
պաշտօնական խոստման, մեր ընկերներին բանտը դրեց:
Հերոսները բանտից բողոքեցին, Ֆրանսիական մամուլի լա-
ւադոյն մասը կատաղի յարձակեց կառավարութեան վրայ
եւ վերջինս ստիպւած եղաւ տղաներին հանել բանտից, մի-
այն Ֆրանսիայից բոլորովին աքսորելու պայմանաւ:

Կառավարութիւնը իր այս որոշումը կատարեց ամենա-
ամարդի կերպով՝ նախ յանկարծակի երկու պարագլուխնե-
րին՝ Գարօին եւ Հրաչին ժընէյլ ուղարկեց, իսկ մնացած
15 հոգուն փոխանակ Հիւսիսային Ամերիկա ուղարկելու,
ինչպէս խոստացել էր, բռնի կերպով քչեց Բուէնէս-Այրէս
(Արգենտինեան հասարակապետութիւն Հարաւային Ամերի-
կայում): Այդպիսով հայրենիքի սիրուն ամեն բան զոհող
եւ կրկին զոհելու պատրաստ հերոսները եւրոպական
„մեծ“ ազգի փոքրոցի կառավարութեան խաբեայութեամբ
ընկան այնպիսի մի երկիր, որը մեզնից հեռու է հազարաւոր
մղոններով եւ ուր կարող էին բոլորովին անխնամ մնալ ու
հայրենիքի կարօտից հալւել ու մաշել:

Բայց այսօր, ի մեծ ցաւ Սուլթանի եւ նրա բարեկամ
„մեծ հասարակապետութեան“ կարող ենք հրճւանքով ա-
ւետել, որ Բուէնէս-Այրէս աքսորւած մեր ընկերներն ար-
դէն Լօնդօն են գտնուում, բոլորովին հանդիսա ու ապահով
դրութեան մէջ:

ՎԵՐՋԻՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

—Վերջին ժամանակներս Պոլսոյ դեսպանները կրկնա-
պատկւած եռանդով են աշխատում: Պատրաստում են րէ-

Ֆորմների նոր ծրագիր: Հայաստանի համար Թէ ինչ տեսակ
րէֆորմներ են, դեռ ոչ ոք գիտէ. դեսպանները խիստ գաղտ-
նի են պահում: Գաղտնապահութիւնը այն աստիճանին են
հասցրել, որ Աւստրիական դեսպանատան մօտ, ուր տեղի
են ունենում այդ խորհուրդները եւ վճիռները զուռ ու պա-
տուհան փակ, նոյն իսկ կառապաններին արգելւած է
կանգնել:

„Թայմզի“ հեռագիրներին նայելով՝ այժմ դեսպանները
ժողովում են շարաքը չորս հինգ անգամ: Նրանք կար-
ծում են, որ ծրագիրը պատրաստ կը լինի փետրւարի
սկիզբներին:

—Պոլսից հեռագրում են „Տանի“ ին, որ ոստիկանու-
թիւնը փնտրում է Օսմանեան բանկի վրայ յարձակման
ձեռնարկի երկու հեղինակներին, որոնք իբր Թէ վերադար-
ձել են Պոլիս:

ՆՍԻՐԱՏԻՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ ՅՈՒՑԱԿԸ

Բ. ք-ի Դաշնակցական ուսանողական խմբից ստաց-
ւած է 125 Փր.

Տապար ք-ի Կեդրոն. սնդուկի մէջ ստացւած են.

Գաղթավայրից-Խնձորիկից՝ Մտածող 20 րուբլի, Մէ-
լիքով 10 րուբ., Համբարձում 25 րուբ., Էլմաս 40
րուբ., Հէյվա 20 րուբ., Նառ 6 րուբ.

Գահիրէի կոմիտէի սնդուկի մէջ ստացւած են.

Պերճ խուքք 80 շրշ. ողջ, Սուրէնեան խումբ 65 շրշ.
Գ Երէկէն 10 շրշ., Շ. 5 շրշ., Բ. 5 շրշ. Սագօ 10
շրշ., Միրիճեան 1 անգղ. ոսկի, Մէկը 5 շրշ. Փարճատ
5 շրշ.:

Բօլք. Վարնայի կոմիտէի սնդուկի մէջ ստացւած են.

Արսէնից 10 Փր., Աշոտից 5 Փր 10 սենթ., Ար-
տաշից 2 Փր., Արայից 3 Փր., Աղվարդից 2 Փր., Արա-
մից 2 Փր.

Պողպատ խմբից 18 Փր. 55 սանտ., Օր. Տ-ից 10
Փր., Թորգոմեան խմբից 9 Փր., Կայծիկ 11 Փր., Ներ-
թաղիմից 5 Փր. 10 սանտ., Կամաւորուց 50 Փր., Վի-
րապնեբից 5 Փր. 10 սանտ., Վ. Խաչատուրեան Խի-
զանցուց 2 Փր., Նօյից 1 Փր.

Սուլինայի Դաշնակցական խմբից Սարգսեանի միջո-
ցով 20 Փր.

Սլիւնէի „Օժանդակ“ կոմիտէի միջոցով ստացւեց
Բէրմենլի կայարանի Հայ եղբայրներից 20 Փր., Շրբուն
կայարանի Հայ եղբայրներից 40 Փր.

Թատնէ Մահլէ 20 Փր.

Վ. ր. ի պ ա կ. — „Դրօշակ“ ի այս տարւայ տուաջին
Համարի մէջ տպւած է Ֆիլիպպօպօլի կոմիտէի սնդուկի
մէջ ստացւած է 225 լէվ 20 ս.

Պէտք է լինէր՝ Ֆիլիպպօպօլի սնդուկի մէջ ստացւած
է Թաթար-Բաղարջիկէն 225 լէվ 20 ս.

Խմբագրութեան դիմել հետեւեալ հասցէով՝
Rédaction du Droschak, Genève (Suisse)